

Wiek & Rad

36^e JAARGANG 2017-1

*Korenmolens De Zwaluw in Hasselt
voor even zonder vleugels*

*Verrassend bezoek op molen Massier
te Nieuwleusen*

Spelt en andere graansoorten

STICHTING DE
OVERIJSSELSE MOLEN

Restaurant Den Haller
www.denhaller.com
denhaller@online.nl
0547-351287

Sfeervol gelegen naast de watermolen

Openingstijden:
maandag en dinsdag gesloten

Voor lunch, koffie en kleine kaart van 12.00 tot
17.00 uur. Diner vanaf 17.30 uur

Roald Hans

RESTAURATIE | RENOVATIE | MOLENONDERHOUD

| 06 54 297 356

| info@roaldhans.nl

| www.roaldhans.nl

| De Tuinfluiter 64

| 7671 WG Vriezenveen

RESTAURATIE

| RENOVATIE

| MOLENONDERHOUD

Colofon

Wiek en Rad is het kwartaalblad van de stichting 'De Overijsselse Molen' en is een brug tussen het molenveld en donateurs van molens in Overijssel. De stichting tracht zo goed als mogelijk de belangen te ondersteunen van ons molenbezit en dit cultureel erfgoed in goede staat door te geven aan komende generaties.

Secretariaat:

mr. A.E.W. Boukes
Krulmate 13, 8014 KE Zwolle
tel. 038-465 28 60/038-499 87 85
a.boukes@home.nl

Donateurs ontvangen 4 keer per jaar Wiek en Rad (€20,00 per jaar).
Donateur kunt u worden door zich aan te melden via de website www.molensinoverijssel.nl, of schriftelijk via ons secretariaat:
stichting 'De Overijsselse Molen'
Krulmate 13, 8014 KE Zwolle
Bankrekening van de SOM
NL34 RABO 0128690410

**STICHTING DE
OVERIJSSELSE MOLEN**

Met medewerking van:

**Tom Temming
Atty Gijsen
Hans Hakvoort
Gert van der Weide
Johan Brinkman
G. Getkate**

ISSN: 1384-0711

Copyright © Stichting 'De Overijsselse Molen'.
Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Redactie

Ben Scherjon - Marian Stobbe
wiekenrad@gmail.com
Peter van der Molen
prvdmolen@gmail.com
Ruud Roose
r.roose@daxis.nl
Sjaak Poot
sjpoot@solcon.nl

Kopij naar:

Ben Scherjon
Hindeloopenstraat 1
8304 JG Emmeloord
wiekenrad@gmail.com
r.roose@daxis.nl

De redactie stelt het zeer op prijs als u artikelen over uw molen of molengebeurtenissen naar ons opstuurt.

Tekst graag als Word document en elk plaatje of foto als een JPEG bestand niet kleiner dan 1 MB.
Heeft u grote foto's, stuur ze dan via www.wetransfer.com.

Inhoud van dit nummer:

- 4 Grensgevallen... (deel 12)
- 6 Verrassend bezoek op molen Massier te Nieuwleusen
- 8 Door het oog van een monumentenwachter bij inspectiewerk
- 10 Bredase Molens - Bredase getijdenmolen maakt plaats voor militaire academie
- 12 Bredase Molens - Bredase kasteelmolen in de frontlinie
- 15 Wijhe's Molenhart gereanimeerd
- 15 9 mei Donateursdag
- 16 Korenmolen De Zwaluw in Hasselt voor even zonder vleugels
- 17 Nationale Molendag
- 18 Spelt en andere graansoorten
- 21 Tom Temming nieuwe Molenconsulent bij de SOM
- 22 "Strijder voor Molens"
- 24 De Grafelijke korenmolen
- 26 Vrouw Haverkamp door de molen (in)gehaald als burgemeester

Van de bestuurstafel 2

Als wij in de geschiedenis van de SOM terug kijken dan bestond het bestuur in de eerste jaren uit wel 24 personen. Advocaten, artsen en Edelen hadden zitting in het 2-traps bestuur. Vandaag de dag is de situatie sterk veranderd en bestaat het bestuur uit gewone mensen met een voorliefde voor oude molens. Hoewel er veel meer van dergelijke liefhebbers zijn zitten die niet in het bestuur. Het bestuur is te klein voor de uitdagingen waar zij tegenwoordig mee te maken krijgt. Daarom de hartenkreet van voorzitter Pieter van der Vinne:

Gezocht:

Bestuursleden M/V

Vereisten: affiniteit met molens
Enige bestuurlijke en/of maatschappelijke ervaring een pré

Aanmelden: info@molensinoverijssel.nl

Grensgevallen... (deel 12)

Molen de Hoop, Oldebroek

Dit keer een burenbetocht bij molen de Hoop in Oldebroek. Ik kende de molen alleen als een wat eenzame, stilstaande molen op een “fabrieksterrein” verscholen tussen de bomen. Dat beeld is ontstaan doordat ik in mijn jeugdjaren vaak over de zuiderzeestraatweg naar Elburg reed. Het was toentertijd, maar ook tijdens mijn opleiding, geen molen om te bezoeken. Hij draaide toch niet en was in particulier bezit, dus in de beleving van menig een niet toegankelijk. Maar omdat Jaïr van den Broek in na de restauratie daar molenaar werd kwam al snel het idee om de Overijsselse molenaars via Grensgevallen op deze molen te attenderen.

De molen is gebouwd in 1853 door Cornelis Blaauw gebouwd. In 1883 is de molen verkocht aan de familie Poll, maar in 1936 weer door de familie Blaauw teruggekocht. Weliswaar is de molen nu in een stichting ondergebracht, toch is de familie er nog nauw bij betrokken. De molen heeft tot 1954 dienst gedaan. Daarna volgde er een stilstand. In 1960 is er zelfs een sloopvergunning voor de molen aangevraagd. Die werd echter door wetgeving (monumenten mochten niet meer gesloopt worden, niet geëffectueerd.

De molen diende als opslagplaats van grondstoffen van het mengvoederbedrijf. In 1973 vond er een uitwendige restauratie plaats. Het binnenwerk van de molen was verwijderd en de molen stond tussen de silo's. Toch werd de molen zo nu en dan in werking gezet door Willem Flier (getrouwd met een nazaat van Cornelis Blaauw en nu vrijwillig molenaar in opleiding). Het mengvoederbedrijf is in 1995 gestopt en sindsdien worden de gebouwen

rond de molen gebruikt voor opslag. Vanaf 2000 zijn er gesprekken gevoerd met de gemeente Oldebroek voor restauratie van molen. Er werd een bestek geschreven en uit oudheidkundig onderzoek kwam toen ook naar voren dat er een oliewerk in heeft gezeten. De verdere onderhandelingen voor restauratie liepen echter stuk. In 2009 nam Henny Flier-Blaauw, jawel nazaat van Cornelis Blaauw, contact op met de provincie voor een restauratie. In eerste instantie zonder succes, maar in tweede instantie met succes. De provincie beschikte toen over de zogenoemd de NUON gelden.

Uitgesleten muur

Pelsteen en maalkoppel

En dat werd voor de molen de eerste financiële basis voor restauratie. In verband met cofinanciering door de gemeente moest de molen in een stichting ondergebracht worden. Tot 2014 heeft Henny de kar, met succes, alleen getrokken. Daarna is de stichting opgericht die bestaat uit haar dochter Anna Maria Flier en Fenneke Anneveld - van Wesel. Drie vrouwen die hun mannetje staan! In korte tijd werd het binnenwerk en ze zolders weer hersteld.

Nog steeds is wel te zien waar er in gehakt is om silo's te plaatsen, of zijn de slijtageplaatsen te zien waar de grondstoffen die de silo's ingeblazen zijn de muren hebben uitgesleten. Er werd een koppel maalstenen geplaatst waarmee men regelmatig veevoer maalt en er werd een pelsteen geplaatst. Opmerkelijk is dat de molen een koningsspil in twee delen heeft. Het onderste deel is ca. 6 meter het bovenste deel ca. 7 meter. De taats van het bovenste deel draait in een kogellager op het onderste deel. De bovenkant van het onderste deel draait in een soort bril met neuten (te vergelijken met een soort open steenbus) dat er voor zorgt dat de spil verticaal blijft staan. Aan het bovenste gedeelte van de koning, helemaal onderaan, is het spoorwiel bevestigd. Het is de bedoeling dat het onderste gedeelte het olieslaan in werking zet. Aan de bovenkant van het onderste deel van de koning zit een raamwerk waarin enkele gaten zitten. Ook zitten er gaten in het spoorwiel. Door deze gaten boven elkaar te draaien en hierdoor een balk te steken gaat het onderste deel van de koning, waar de aandrijving voor het oliewerk aan gekoppeld is, meedraaien. Wil men alleen malen en of pellen, dan worden die balken weer verwijderd en draait alleen het bovenste gedeelte. De silo's en veel bomen rond de molen wer-

den verwijderd en de gebouwen onder de molen aangepakt. Er zijn daar 5 zalen gerealiseerd die verhuurd kunnen worden voor allerlei doeleinden. Een zakelijke manier om financiën te genereren voor het onderhoud maar ook voor uitbreiding van de molen. Bij de afgelopen restauratie is al rekening gehouden met een uitbreiding met een olieslagwerk dat er ooit in de molen zou hebben gezeten. Het gat in de muur van de molen waar de wentelas doorheen gelopen zou hebben is nog te zien. De funderingen voor deze inrichting is al aangebracht.

De afronding van deze restauratie resulteerde op een feestelijk opening van de molen op 21 september 2016 door niemand minder dan prinses Beatrix. Een afronding van een restauratieperiode van 5 jaar, maar een start van een nieuw leven voor molen de Hoop. Jäir van de Broek is als gediplomeerd

*Doorvoergat voor wentelas
(van binnenuit gezien)*

*Het verticale balkje verbindt
spoorwiel en raamwerk*

molenaar daar actief en Henrik Willem Blaauw, Willem Flier (die liet de molen

in de 70-er jaren ook al draaien!) en Natan Flier (jongste achter-achter kleinkind van Cornelis Blaauw, bouwer van deze molen) zijn in opleiding tot vrijwillig molenaar.

Oldebroek mag trots zijn op deze parel binnen haar gemeentegrenzen: een molen met maal, pel en (hoewel nog in de planning) olieslagwerk en niet minder op zo'n trio doorzettende dames die de realisatie van de restauratie in gang hebben gezet en weten te gehouden

Molen de Hoop
Zuiderzeestraatweg 252
8096 CJ Oldebroek
www.molendehoopoldebroek.nl

Sjaak Poot

Verrassend bezoek op molen Massier te Nieuwleusen

Molen Massier is een 8-kante riet-gedekte stellingmolen met een oud-Hollands gevlucht met één werkende maalkoppel en een elektrische maalkoppel. Bijzonderheid in deze molen is dat op de begane grond een hamermolen te zien is en dat deze draaivaardig is. Heel bijzonder is dat ze deze molen hebben nagebouwd op een schaal van 1:10. Je kunt alle gaande werk zien draaien.

De molen is elke zaterdagmiddag open voor publiek. Er zijn dan twee molenaars aanwezig om een rondleiding te geven.

Als er wind is draaien we 'voor de prins' of we malen mais of tarwekorrels voor consumptie. Hiervoor wordt de elektrische stoel gebruikt in combinatie met een buil. Ook wordt er koffie

Molen wordt gevangen

en thee geschonken in 'De oude paardenstal'. Dit gebeurt door vrijwilligers. Bezoek wordt zeer gewaardeerd! Afgelopen september op een mooie zaterdagmiddag waren molenaar Gert van der Weide en Johan Brinkman op de molen. Als wind 2 á 3 bft. We draaiden met blote benen 'voor de prins'. We waren op de steenzolder en hoorden twee stemmen beneden. Een vader en zoon kwamen naar boven om te vragen of ze rond mochten kijken. Natuurlijk mocht dit. Eerst praatten we met elkaar. Vader en zoon kwamen uit

Wassenaar en waren op vakantie in Hardenberg. Het bleek dat de zoon molens als hobby heeft. En dat hebben we geweten! Alles wat we vroegen wist hij te beantwoorden. En hij kende

Johan kijkt hoe Job er een zeil voor gaat leggen

alle onderdelen bij naam. We lieten hem veel dingen doen, met Gert als leermeester. Vader voorzien van camera was druk met het maken van mooie plaatjes. Hierna praatten we nog een tijdje met elkaar. We vroegen de jongen of hij een verslag wilde schrijven over zijn molenbezoek. Dat zou hij doen!

Hieronder leest u de brief die Job de Groen uit Wassenaar ons stuurde. Het was een middag om nooit te vergeten!

Zo zie je maar... Jong geleerd.....

Voor het gilde is het een grote wens om het aantal jonge molenaars en instructeurs uit te breiden. Als ik de Gildebrief van maart 2016 lees "Toekomstvisie" zet je dit zeker tot nadenken.

We denken dat hier een grote taak voor de huidige molenaars ligt in samenwerking met de provinciale besturen. Als je iets wil verkopen, moet je aan de weg timmeren en het product niet in de schuur laten liggen.

Job is bezig met afzeilen, het zeil te klampen Gert kijkt hoe Job dat doet.

Je kunt soms met simpele middelen respons krijgen.

Eerste actie is het advies om de Gildebrief van maart 2016 nog eens goed te lezen.

Veel draaiplezier gewenst in 2017!

*Gert van der Weide en
Johan Brinkman*

Job de Groen is 11 jaar oud. Vanaf mijn 2e jaar vond ik molens leuk. Toen ik groot genoeg was ging ik met mijn vader of moeder naar molen Windlust in Wassenaar. Later mocht het alleen. Nu ben ik er met opzeilen en daarna ga ik eten en dan ga ik weer naar de molen. Soms maak ik wel afspraken bij molens en ga er op de fiets heen.

Sinds juli 2016 ben ik 1 keer per maand ook in Schipluiden op de Groeneveldse molen. Daarnaast staan molentjes die meel kunnen malen en een weidemolen voor stroom en een siermolen. Op de molen Windlust mocht ik al snel helpen met de zeilen dit begon met klampen maar nu kan ik ook een zeil helemaal oprollen. Omdat de vang in Wassenaar te zwaar is doe ik dat nog niet. Ik kan het wel en doe het op molens waar het gaat. We beginnen met de molen uit het werk te halen. Vervolgens moeten we de ketting, bliksemafleider en het roetouw verwijderen. Daarna moet als het nodig is de molen op de wind gekruid worden dat is meestal het geval. Daarna kunnen de zeilen ervoor, dan moeten de hoektouwen los en de

zeilen uit klampen geslingerd worden en moeten de kikkerlijnen vast en daarna het hoektouw. Dan word het zeil verder uitgerold en moeten de zwichtlijnen vast worden gemaakt en als laatst het hoektouw en als er weinig wind is moet dat 4 keer gebeuren met veel wind hoeft dit niet. Daarna kan de vang losgetrokken worden en kan de molen draaien. Als er lekkere wind is kunnen we gaan malen. Eigenlijk malen we allen volkoren meel. Het ligt aan de wind hoeveel zakken meel we malen. Als het ongeveer 15:30 is moet de vang er op, daarna moeten de zeilen los. Als eerste de zwichtlijnen en het linker hoektouw en daarna rollen maar. Als het rechter hoektouw los is moeten de kikkerlijnen met een slagje los. Als het zeil is ingerold is kunnen de zeilen achter de klampen geslingerd worden. Als het de laatste wiek is

moet het kneppel touw vast en de ketting, bliksem afleider en roetouw vast en moet de molen weer in het werk en is er een draaidag voorbij.

De afgelopen zomer van 2016 ging ik op vakantie naar Hardenberg. Ik ben natuurlijk naar de Oelemolle geweest. Op een zaterdag ging ik met mijn vader molens kijken. De eerste 2 stonden stil maar molen de star in Balkbrug draaide en maalde. Daarna zijn we naar molen Massier gegaan. We troffen een molen aan in de lange rust. Maar toen we 1 van de molenaars aantroffen zou de molen even gaan draaien maar toen de andere molenaar hoorde wat ik deed waren ze er zeker van. De molenaar zij 'gooi er wat zeil voor we gaan malen'. Dat klonk mij als muziek in de oren. Molen opgezeild en malen maar we hebben veel te zien gekregen en ik heb eigenlijk met alles meegeholpen en als laatste de molen afgezeild en de ketting en bliksemafleider eraan. Vervolgens nog wat dingetjes in de kap gedaan en nog in de molen goed rond gekeken leuke molenaars mooie molen gastvrij kortom een dag op om nooit te vergeten.

Door het oog van een monumentenwachter bij inspectiewerk

Waarschijnlijk hebben alle draaivaardige molens in Overijssel een jaarabonnement bij de Monumentenwacht Overijssel-Flevoland. Deze specialisten klimmen en kruipen door en over onze molens. Klommend in het gevlucht en boven op de kap zien zij vanaf die hoogtes het omringende landschap op een wijze die wij niet zullen zien. Prachtige

vergezichten op natuur en bebouwing. Daarom willen wij u dit niet onthouden. Namens de wachters die ons deze foto's hebben gestuurd.

De redactie

*G. Getkate tijdens zijn inspectiewerk.
Te zien is de Hegeman te Dijkerhoek.*

Bredase molens

In eerdere uitgaven van Wiek & Rad heb ik al aangegeven onderzoek te doen naar twee uit het Nederlandse molenlandschap verdwenen molentypes. Het gaat daarbij om Schip- en Getijdenmolens. Over beide types heb ik al gepubliceerd, niet alleen in W&R maar ook in De Gelderse Molen en in OER. Het deel over Getijdenmolens nadert na twee jaar zoeken haar voltooiing. Hoewel ik niet alles vooraf publiceer wil ik in deze en het volgende nummer toch weer een tipje van de sluier lichten en verslag doen van wat mijn naspeuringen in Breda hebben opgeleverd. Enkele eeuwen geleden hadden eb en vloed via de Biesbosch en het Volkerak nog effect tot in deze Brabantse stad en van die energie is gretig gebruik gemaakt zoals deze afleveringen duidelijk maken.

Bredase getijdenmolen maakt plaats voor militaire academie

Liefst vijf getijdenmolens zouden ooit in Breda actief zijn geweest. De oudste vermelding dateert van voor 1321. Het gaat daarbij om de Ruijsenaars molen in Princenhage. Over deze molen is weinig meer bekend dan dat het daarbij om een korenmolen gaat die rond het midden van de zestiende eeuw alweer ophield te bestaan. De andere betrof de stroomafwaarts gelegen Gampelse molen.

Een bijzondere molen was die welke vanaf 1509 bij het kasteel van Breda heeft gestaan de Grote watermolen. Deze was ondergebracht in een imposante verdedigingstoren van het kasteel. Het kasteel bevond zich in het midden van drie met de hand gegraven grachten die geen open verbinding met elkaar hadden. Via een complex sys-

teem van ondergrondse watergangen en sluizen kon een zodanige stroming op gang worden gebracht dat er voldoende energie beschikbaar kwam om het molenrad in beweging te brengen. Aan het bestaan van deze korenmolen is omstreeks 1827 een einde gekomen toen het complex na een ingrijpende verbouwing het nieuwe onderkomen voor de Koninklijke Militaire Academie werd.

Een verhaal op zich vormt de Grote Watermolen (nabij het huidige Van Coothplein) die tussen 1543 – 1563 door de Heer van Breda gebouwd is en oorspronkelijk een complex van vier molens omvatte waarin drie -volgens sommigen vier- koppels stenen maalden. Ook deze molen maakte deel uit van een verdedigingssysteem voor de stad Breda want in geval van nood (oorlog) kon via de sluis het omliggende gebied worden geïnundeerd.

Het was een indrukwekkend complex van 11 x 31 meter met vier verdiepingen boven de molenvloer waaronder drie zolders over de volle breedte. Verder bevonden zich er voor de verschil-

lende molenaars woonvoorzieningen in. Gelet op het wapen van Willem van Oranje -destijds Heer van Breda- mag het geen verwondering wekken dat deze getijdenmolen zich zo pontificaal manifesteerde. Ook al omdat de Heer van Breda -de Prins van Oranje- zijn domicilie op de middelste zolder had. Hij moest overigens in 1559 nog wel fl. 4800 van Jonkvrouwe Clara van Lamsweerde lenen om het complex te kunnen afbouwen. Twee jaar later was de klus geklaard hoewel er toen nog wel drie sluizen in de rivier de Weerijds moesten worden gebouwd.

De toestroom van het water uit de Haringvliet, Mark en de Weerijds

liep naar de grachten waar het peil met behulp van sluizen kon worden geregeld. Via vier doorlaten onder de op een dam gebouwde molen konden vier waterraderen worden bediend. Midden onder de molen was een met vloeddeuren afsluitbare opening van ongeveer 5x6 meter. Links en rechts daarvan waren de komgaten aangebracht met daarachter de waterraderen. Ook die komgaten waren afsluitbaar.

Hoewel Breda landinwaarts ligt was de invloed van de getijden met name op de Mark tot 1828 goed merkbaar. In dat jaar maakte de bouw van een sluis in de mond van de Dintel daar echter een einde aan.

Volgens een verpachtingakte uit 1563 mocht door de pachter -Jan Willem Stevenszn, schepen in Breda- op de twee koppels aan de ene kant van de molen uitsluitend graan voor de menselijke consumptie (brood) gemalen worden. Andere granen moesten op de koppels aan de andere kant gemalen worden. Een andere voorwaarde hield de sloop van de Ruijsenaarsmolen in. Vanaf het spaarbekken bij deze

molen wordt een 25 voet breed kanaal gegraven voor de watertoevoer naar de nieuwe molen waar ook nog een volmolen naast werd gebouwd. Om de maalcapaciteit van de overige stadsmolens te verlagen wordt de 'watermolen aan het Casteel tot Breda' stil gelegd. Mocht er als gevolg van het stuwenschade aan de vesting ontstaan dan komt dat voor rekening van de prins van Oranje.

Stevensz pacht voor 3,5 jaar niet alleen de Nieuwe Grote Watermolen maar ook nog drie windmolens en een rosmolen en moet daar jaarlijks 2800 Carolus guldens voor ophoesten. Deze Grote Watermolen kent een probleemrijke historie. Dat had voornamelijk te maken met de beschikbaarheid van voldoende water maar ook met concurrentie op het gebied van energiewinning want in 1612 liet de stad Breda pal naast de Grote Watermolen een watervolmolen bouwen die op hetzelfde vloedbassin werd aangesloten. Als compensatie werd bepaald dat de volmolen slechts mocht werken als er minimaal vier lakens te bewerken vielen. Rond het midden van de 18de eeuw kwam de molen zelfs tijdelijk stil te liggen totdat in 1762 een gedeeltelijke restauratie de molen nieuw leven in blies.

En dan waren er de problemen met de turfschippers. In de geschiedenis mogen zij dan bejubeld worden wegens hun aandeel bij het uitschakelen van de Spaanse bezetting, voor de molenaar vormden zij een voortdurend probleem. Omgekeerd was dat evenwel ook het geval. Ongeacht het tij wilden de turfschippers hun lading –die zij uit Zundert haalden– de stad in kunnen brengen, maar daardoor konden de molenaars vaak urenlang niet malen. Om dat probleem het hoofd te bieden werd in 1684 de spaarkom vergroot zodat er bij vloed meer water kon worden opgeslagen maar in 1700 stortte de sluis bij de molen in en begon de ellende van voren af aan. Vooral toen

de herbouw maar half zo groot uitviel. Rond 1800 –de molen was toen al eigendom van de stad Breda– kwam ook een einde aan deze molen. De sloop volgde uiteindelijk in 1826. Een volgende Heer van Breda –Philips Willem van Nassau– is verantwoordelijk voor de bouw van watermolen Het Fortuin. Gebruik makend van zijn molenrecht gaf hij in het tweede jaar van het twaalfjarig bestand (1609 – 1621) tijdens de 80 jarige oorlog met Spanje de goedkeuring aan de bouwaanvraag van het stadsbestuur van Breda tot het bouwen van een volmolen die net als sommige andere molens in die tijd onderdeel ging uitmaken van omvangrijke vestingwerken. Het werd een gecombineerde water- rosmolen nabij de inundatiesluis. Tot aan het begin van die oorlog (1568 – 1648) kende de stad een florerende lakenindustrie maar gaandeweg de oorlog verwaterde dit ambacht volkomen.

Meester- timmerman Henrick Wouters uit Lier bouwde in 1611 op de ene oever van de Mark een getijdenmolen en op de andere een rosmolen en bracht die samen onder een overkapping. De getijdenmolen bestond uit een 10x17 meter groot gebouw waarin tevens woonruimte aanwezig was voor de volder. Dat volders voor het uitoefenen van hun ambacht voorkeur hadden voor getijdenmolens is voor de hand liggend want bij het vollen vormde de beschikbaarheid van veel water een eerste voorwaarde. De paardenvolmolen op de andere oever was met een afmeting van 9x7 meter ogenschijnlijk ook ruim bemeten maar in dit gebouw was tevens de paardenstal ondergebracht evenals een velkamer. Ook enkele velkuipen en een fornuis hadden een plaatsje onder de overkapping gevonden.

De velbloters onthaarden schapenvellen in de tien kalkputten op het terrein en verkochten de wol. De vellen gingen naar de zeemtouwers die ze met traan looiden en volden waardoor er zeemleer ontstond.

Wouters was kennelijk geen goede molenbouwer want tijdens controle- onderzoek werden aan het gaande werk nogal wat ondeugdelijkheden geconstateerd en hij kreeg dan ook de opdracht om te *'remedieren de faulten van den nyeuwen volmolen'*. Dat is niet naar tevredenheid verlopen want in 1613 krijgt voormalig adviseur Adriaen Jorissen de opdracht het gaande werk te veranderen. De kosten bedragen fl. 438.= Of de kwaliteit van de materialen daarbij een rol heeft gespeeld is niet duidelijk, maar vast staat dat bruikbare onderdelen van de Gampelse watermolen hier zijn hergebruikt. Voor de energievoorziening werd de stadswal voor de molensluis doorgegraven en werd een maalkom gegraven en met stenen versterkt op de plaats waar het waterrad moest komen. Voor het spuien werd een kanaal gegraven dat op een zijtak van de Mark uitkwam. De wanden werden met eikenhout versterkt om uitspoelen te voorkomen. Het water van de Mark werd via de vestinggracht door de vestwal geleid waarvoor een sluis in de wal was gemaakt in het verlengde waarvan het molenrad lag. In de dam die tussen de vestinggracht en de Mark lag werd ten slotte een sluis –De Meesekist– aangebracht die bij vloed door de molenaar werd opengezet waardoor het bassin van de oostelijke vestinggracht volliep. Bij eb werd deze sluis weer gesloten en werd de molensluis door het optrekken van een schuif opengezet waarna het water uit de vestinggracht door de sluis het onderslagrad van de molen in beweging bracht en er enkele uren gewerkt kon worden. Via enkele overbrengingen werden de stampers in de volkommen in beweging gebracht en kon met het vollen worden begonnen. De eerste vier jaar slaagde het stadsbestuur er niet in een pachter te vinden en ging stadsvolder Geerit Bogaerts Mzn aan de slag. In 1616 werd Jan Aelbrechts (drapenier- lakenbereider) de eerste pachter. Hij ging zelfs naar Tilburg om drapeniers *'te adverteren dat zij honne laeckenen bynnen Breda zouden*

brengen om te vollen’. De voller werkt op stukloon en hij heeft er derhalve alle belang bij dat er veel lakens worden aangeboden.

In 1616 slaagt het stadsbestuur er in een pachtovereenkomst te sluiten met drapenier Jan Aelbrachts uit Breda. Het levert de stad de eerste jaren een jaarlijkse pachtsom van fl. 525.= op.

Twintig jaar later werd de molen tijdens het beleg van Breda door Frederik Hendrik zwaar beschadigd maar wel weer hersteld waar het stadsbestuur fl. 1100.= uittrekt. Tussen 1653 - 1670 komt de molen stil te liggen maar wordt na enige herstelwerkzaamheden dan toch weer in gebruik genomen.

Om de waterhuishouding te verbeteren wordt in 1684 de boven vermeldde uitbreiding van het gemeenschappelijke waterbassin vergroot zodat de molens langer achtereen kunnen draaien.

Ook aan de overkant van de Mark

kon op de rosmolen gevold worden.

Deze molen was de helft kleiner dan de grote broer aan de overkant maar het volproces week daar niet van af. Een horizontaal rad op een standaard werd door een paard aangedreven waardoor een tuimel- as in beweging kwam.

Vier hamers deden hier het werk in de volkom.

Saillant zijn de gevolgen van de werkzaamheden. Als ‘bijvang’ van de werkzaamheden aan de vesting verslechterd de waterhuishouding terwijl het de bedoeling was dat die toevoer beter zou worden. Als naderhand De Marke steeds meer gaat verzanden wordt die toevoer zelfs zo slecht dat de molen eerst tijdelijk buitenbedrijf moet worden gesteld en niet lang daarna alleen nog als windmolen dienst kan doen..

Met vallen en opstaan bleef de getijdenmolen daarna bijna een eeuw in bedrijf maar in 1712 diende zich het definitieve einde van de molen als getijdenmolen aan nadat deze de voorafgaande 30 jaar al stil had gelegen omdat ten behoeve van vestingwerken de watertoevoer door dammen was afgesneden. Het middendeel van de molen werd gesloopt en de vrijgekomen ruimte werd gebruikt om er een drie verdiepingen hoge achtkante voet in te bouwen. Daar werd vervolgens op verzoek van de magistraat van Breda

een in Leiden gekochte windmolen op gebouwd die in 1713 in gebruik kon worden genomen. Er was nu sprake van een zogenaamde water- vluchtmolen die door het stadsbestuur zelf wordt geëxploiteerd.

De buurman -de pachter van de Grote Watermolen- beklagt zich erover dat wanneer de volmolen op waterkracht draait er voor hem uit het gemeen-

schappelijke waterbassin te weinig water overblijft om te kunnen draaien

Na twaalf jaar kwam een einde aan deze combinatie doordat de getijdenmolen buiten werking werd gesteld.

Molen Het Fortuyn -de naam die in 1752 werd aangenomen- is daarna nog ruim twee eeuwen in bedrijf gebleven maar rond het midden van de vorige eeuw kwam ook hier het einde in zicht. De gemeente werd in 1961 eigenaar en beval in 1985 over te gaan tot sloop. In een aanzienlijk vroeger stadium had het molencomplex al eens voor verhitte discussies gezorgd in verband met de aanleg van een rechtstreekse wegverbinding naar het Belgische Ginneken. Het stadsbestuur weigerde toen het complex te slopen waardoor de provincie genooddaakt werd een vreemde knik in het tracé van de Ginnekenseweg aan te brengen.

Peter van der Molen

Bredase kasteelmolen in de frontlinie

De wellicht het meest tot de verbeelding sprekende getijdenmolen was de watermolen ‘aen het Casteel tot Breda’. Ook hier waren het Koninklijke bemoeiingen die tot de bouw van de uiteindelijke getijdenmolen hebben geleid. In 1504 erfde Hendrik III het kasteel van Breda en begint meteen aan een verbouwing. Op het kasteelterrein bevindt zich een zogenaamd rondeel, een ronde toren met

een diameter van 16 meter en drie meter dikke muren. Hendrik laat bovenop het rondeel twee woonverdiepingen bouwen met daarboven een zolder terwijl het geheel wordt afgedekt door een kegelvormig dak. De woonverdiepingen dienden voor kortere of langere tijd als logiesruimte voor hoogwaardige gasten. Op de begane grond van het rondeel bevindt zich een watermolen. Het gebouw zelf staat voor ongeveer $\frac{3}{4}$ in de vestinggracht aan de buitenzijde van de ommuring. De stroming in de vestinggracht wordt in gang gehouden door

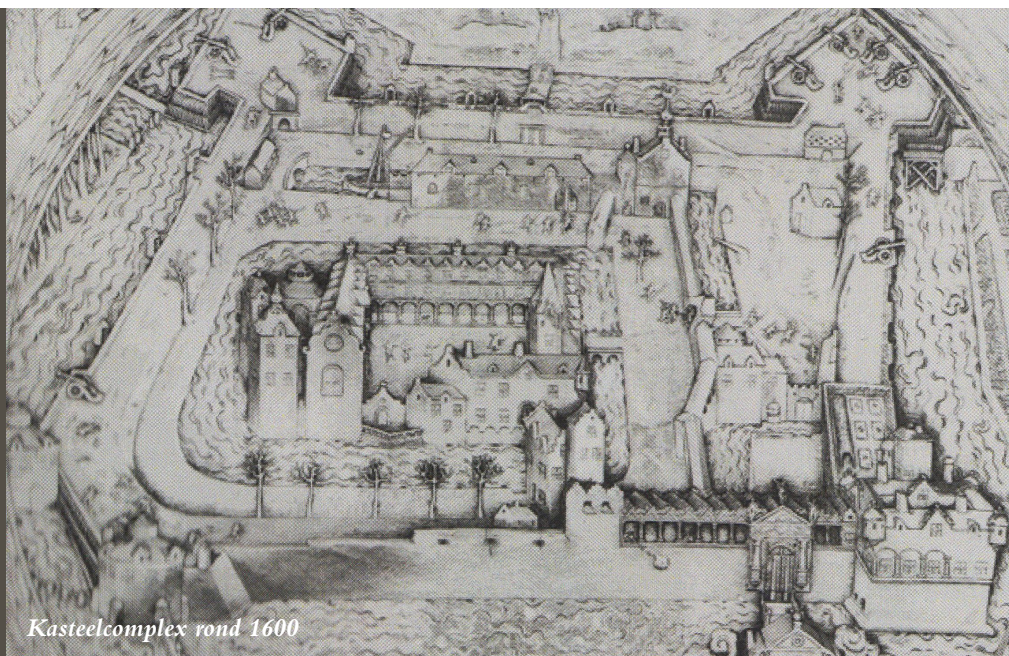
het water van de rivier de Mark. Bij de watermolen wordt het water in eerste instantie door een kistdam- met daarin een spuisluis- opgestuwd. Met behulp van de sluisdeur kan de waterstand en stroming worden gereguleerd.

Aan de oostkant bevindt zich het ‘maalgat’ waardoor het water naar binnen kan als de maalschuif wordt opgetrokken. Het water loopt dan via de ‘maalsluis’ naar de westzijde van het gebouw om daar via de vestinggracht terug te stromen in de Mark. In die maalsluis- een

gemetseld kanaal- is met uiterste precisie een waterrad gehangen dat door het van oost naar west voorbij stromende water in beweging kan worden gebracht. Via een stelsel van raderen en assen worden twee maalstoelen aangedreven.

De tot dan toe open stad Breda wordt tussen 1531 en 1548 omgebouwd tot vestingstad en dat zou 20 jaar later bij het begin van de 80 jarige oorlog met Spanje geen luxe blijken te zijn. Bij die veranderingen werd het grondoppervlak van de stad flink uitgebreid en door wallen en grachten omgeven. De werkzaamheden rondom het kasteel worden in 1537 afgerond en dan blijkt dat de grachten ook in de nieuwe situatie van water uit de Mark worden voorzien.

Was de kasteelmolen tot dan toe nog een min of meer reguliere watermolen, vanaf 1537 gaat zij de boeken in als getijdenmolen. Het verschil met de oude situatie is gelegen in de aanwezigheid van een houwer of waterreservoir die via vloeddeur in verbinding staat met de Mark. Dit is in die tijd weliswaar nog een regenrivier maar wordt sterk beïnvloed door getijdenstromingen. De getijdenmolens van Breda zijn de meest oostelijk gelegen molens van dit type. Dat lijkt in de tegenwoordige tijd wellicht onbegrijpelijk maar was destijds niet zo verwonderlijk. Als gevolg van geweldige stormvloeden zoals bijvoorbeeld in 1248/49 en vooral de St. Elisabethsvloed van 1421 waarbij maar liefst 72 door het water werden verzwolgen was aan de westkant van Brabant een geweldige watervlakte met open verbinding naar zee ontstaan. De Biesbosch en het Volkerak bewaren nog herinneringen aan die tijd. Vanuit die open verbindingen ontstond onder meer de getijdenwerking in de Mark die op haar beurt de bewaarvijver bij het kasteel kon vullen. Bij opkomend tij wordt de vloeddeur geopend zodat het water in het reservoir kan stromen en bij kerend tij wordt die deur dan weer gesloten zodat het water in de bewaarvijver op peil kan blijven.

Het is het water uit de bewaarvijver dat naar het waterrad wordt geleid om vervolgens stroomafwaarts weer terug te worden gevoerd naar de rivier. De molenaar kan ondertussen zijn werk doen en stopt pas als het water in de vijver te laag is komen te staan of omdat het weer opgaand tij wordt. De oostelijke en noordelijke vestinggracht dienen vanaf 1542 -als de vestingwerken zijn afgerond- als een enorme bewaarvijver waarbij dammen aan beide uiteinden het water binnen de boorden houdt.

In de eerst volgende 50 jaar gebeurt er weinig vermeldenswaardigs met de kasteelmolen. De molen is- evenals de rest van Breda- na het uitbreken van de 80 jarige oorlog in handen gevallen van de Spanjaarden en dat blijft zo tot de nacht van 3 op 4 maart 1590. In die nacht weet een turfschip- met in het ruim 70 soldaten uit het leger van Prins Maurits- de vesting ongemoeid binnen te komen omdat het schip vanwege haar regelmatige bezoeken toch niet meer werd gecontroleerd. Rond middernacht komen de soldaten te voorschijn en overrompelen de volledig verraste Spaanse bezetting die zich in paniek overgeeft of vlucht. De volgende dag marcheert Prins Maurits- die met een leger van 10 000 soldaten buiten de stad lag- de stad binnen en weet een poging tot herovering door de Spanjaarden af te slaan. Breda en dus ook de kasteelmolen is weer in handen van de Nassau's. De fortificatiewerken worden geïnspecteerd en er worden verbeteringen uitgevoerd.

Ook worden de grachten in en rond de vestingstad uitgediept.

Volgens een inspectierapport uit 1607 staat de kasteelwatermolen zo 'open en bloot voor het vyandelijk geschut dat hij spoedig zou vernield zijn. Men oordeelde het nodig een groot ravelijn daarvoor te leggen...' Het advies werd opgevolgd. Korte tijd later werd de uitwateringssluis onder de westelijke wal gesloopt. Door die afsluiting was het derhalve niet meer mogelijk in of uit te wateren. Ook de scheepvaart naar het kasteel werd daarmee onmogelijk gemaakt.

In 1610 werd een begin gemaakt met werkzaamheden die moesten leiden tot verbeteringen voor de scheepvaart en de gebruiksmogelijkheden van de watermolen. Opdrachtgever was Prins Maurits die aannemer Melchior Maes de wal tussen de Duiventoren en de Granaattoren liet doorbreken en van een sluis voorzien '... met steenen overwulffde brugge, ende een optrekkende schotdeure daerinne, om met deselve schotdeure versch water int casteel van Breda te brengen, oock door deselve ter ebbe met den molen binnen hetselve casteel te connen maelen ende oocksal men tot allen uyrenmet schepen door dese brugge connen in 't casteel brengen alle de behoeften ende provisien'.

De aannemer kreeg vijf maanden de tijd om de opdracht uit te voeren. De in- en uitwatering ten behoeve van de kasteelmolen moesten dus worden hersteld door het leggen van een verbin-

ding tussen de molen en de nieuwe waterpoort, tegenwoordig bekend als Spanjaardsgat. Hiertoe werd halverwege de oude 'molenlei' een kanaaltje dwars door de tuin gegraven. *'Den aennemer blijft oock gehouden dat veldecken achter het magazijn binnen het casteel door te snijden twintich voeten wijt ende zes voeten onder het ordinairis water'* (gebruikelijke niveau)

Bij het verleggen van de molenlei werd het gevierde turfschip dat na de geslaagde overval op de wal aan het eind van die lei was gelegd- gespaard door de lei er met een boog omheen te leiden. Vanaf 1610 kon het Markwater via het Spanjaardsgat de molen weer bereiken en in de slotgrachten weer voor eb en vloedwerking zorgen.

Vanaf 1615 was het mogelijk op vier plaatsen het water van de mark rechtstreeks in de noordoostelijke gracht te laten vloeien wat de snelheid waarmee het waterreservoir kon worden gevuld aanzienlijk werd verbeterd. Aan dat voordeel kwam 80 jaar later een einde toen de gracht grotendeels werd gedempt en er nog slechts een klein waterbekken voor de molen overbleef. Om het nog moeilijker te maken slibde de Mark ook steeds verder dicht waardoor er steeds minder water de grachten van Breda bereikte.

In een bericht van de Raad van State uit 1660 heet het: *'dat de grachten beginnende van den steenen Beer (stenen dijk) bij de haven tot onder tpunt vant Bolwerk genaemt het duyflhuys achter t Casteel met slib soo verlant was, datse gantsch bloot ende drooch lagen, waeromme de Commandeur versocht dat die mocht verdiept worden, den Raedt heeft goetgevonden dat de naeste Heeren daerop sullen latten overslagh van de costen maecken ende off men niet int midden door een geul van ontrent twee roeden vuyt de verdiepinge soude kunnen doen ende wat tselve ontrent soude costen, doende van alles rapport'*.

In 1701 wordt de kom inderdaad verdiept en wordt metselwerk in de molen verricht, terwijl waarschijnlijk toen ook het water-rad is vernieuwd. Tien jaar later wordt ook de vestinggracht verdiept en de waterpoort gerepareerd.

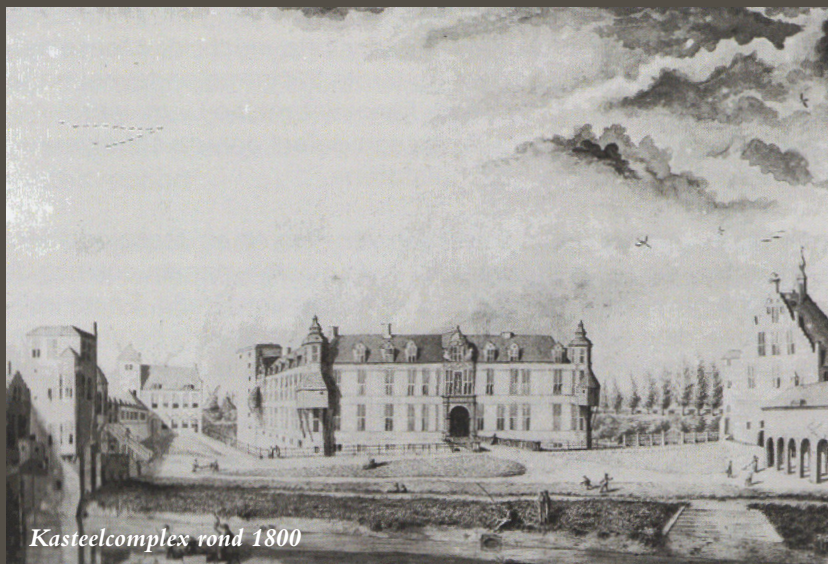
Van de vier inlaatsluizen naar de noordoostelijke vestinggracht mochten er in 1716 drie niet meer worden gebruikt, dit tot groot ongenoegen bij de molenaars. Het water mocht alleen ingelaten worden via de waterpoort en de vloeddeuren. Omdat de 'gekanaliseerde' waterlei ook geen vlotte doorstroming van het vloedwater toeliet kon

de molen nog slechts anderhalf uur per getijdencyclus werken. Ook het uitdiepen van de vestinggracht en een defect aan de schotdeur van de waterpoort droegen er aan bij dat de molen dat jaar op non- actief kwam te staan.

Als meerdere watermolens van hetzelfde water gebruik moeten maken dan ligt het voor de hand dat bij schaarste van water conflicten tussen de molenaars ontstaan en dat was in Breda niet anders. Het stuwrecht kwam in het geding tussen de pachter van de Grote Watermolen en die van de nieuwe Watermolen. Daarbij koos de Domeinraad in 1718 de zijde van de pachter van de Grote Watermolen (Nassau) die daarmee zeggenschap kreeg over de bediening van de sluis en daarmee indirect over het water voor de kasteelmolen zodat deze tot 1742 bijna doorlopend buiten gebruik bleef.

Maar ook andere factoren droegen bij aan de teloorgang van de getijdenmolens in Breda. In 1868 schrijft een eeuw terug blikkend G. G. van der Hoeven in 'Geschiedenis van de vesting Breda' *'...in 1787 was de rivier de Mark en Dintel, van de sluis (Grote Inundatiesluis) te Breda tot haren mond bij het Volkrak, veranderd in een eenvoudigen waterstroom, die, verstoken van alle open gemeenschap met andere wateren, veel te weinig vloedwater ontving, om haren mond voor verzanding te behoeden'* ... *'In den nazomer van 1808 werd de Mark aan de monding bij Dinteloord met een sluis afgesloten, waardoor de rivier op een bepaald peil kan worden gehouden, zoodat men nu de inundatie vrij wat spoediger en gemakkelijker kan stellen... Echter al in 1810 stortte het kostbare werk in de diepte... vermoedelijk door onderloopsheid, en tot herbouw kwam het evenwel niet meer'*.

Later slaagde die afdichting met een sluis wel en werd de Mark in feite vanaf 1828 een kanaal. Omdat het kasteel en het bijbehorende terrein in dat jaar ook nog een herbestemming ondergingen, kwam er een definitief einde aan het bestaan van de kasteelmolen, de laatste getijdenmolen van Breda.

Het terrein wordt nu door de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in beslag genomen en vormt daarnaast voor een deel een toeristische trekpleister. Liefhebbers van een rondvaart kunnen via het Spanjaardsgat de zuidelijke en oostelijke kasteelgrachten bevaren.

Peter van der Molen

Wijhe's Molenhart gereanimeerd

Een notabele familie uit de Randstad gaat in 1922 op vakantie. De 'gewone man' wist toen nog niet eens wat hij zich daarbij voor moest stellen. Maar ook andere notabele families gingen op vakantie en wat is er dan mooier dan elkaar een kaartje toe te sturen vanaf de locatie waar jij je bevindt. De familie S. is in Wijhe neergestreken en de bevriende familie B. in Markelo, om precies te zijn op wachtpost 21 in Herike bij Markelo. Molens zijn niet slechts van de laatste tijd het visitekaartje van toeristisch Holland of een gewild object voor beeldende kunstenaars, maar ook al tijdens het interbellum konden zij op veel waardering rekenen. Zo ook de uit 1703 stammende Wijhese molen. Het plaatje is zeer idyllisch maar geeft de werkelijkheid mooier weer dan hij toen was. In de tweede helft van de 19de eeuw was in de Wijhese molen een 'elektromotor' geïnstalleerd en dat komt een molen nooit te goede en dus ook de Wijhese niet.

De molen was in 1847 in particulier bezit gekomen- tot die tijd eigendom van het adellijk geslacht Van Dedem- en de nieuwe eigenaar wilde niet langer afhankelijk zijn van de grillen van moeder natuur. Met een elektromotor komt het gevlucht tot stilstand en stilstand is achteruitgang. Als die achteruitgang lang genoeg duurt wordt dat onomkeerbaar en dat punt had de molen van Wijhe bijna bereikt maar door een burgerinitiatief in 1973 is de molen toch nog van een wisse dood gered. Het duurde nog wel vijf jaar eer de reanimatie zichtbaar werd, maar toen in 1978 de houten achtkant van de onderbouw kon worden gehesen, kwam er beweging in de patiënt. De onderbouw werd opgeknapt, het achtkant gerestaureerd en in mei 1979 konden de beide delen weer worden samengevoegd. Vervolgens werd de stelling onder handen genomen, de roeden en de staart op hun plaats gebracht en het kloppend

hart gereanimeerd zodat in oktober van datzelfde jaar burgemeester Zijlmans de vang kon lichten. Zowel de verzender als de ontvanger zijn niet meer maar de molen vormt nog het hart van het dorp.

Peter van der Molen

9 mei Donateursdag

Op 9 mei wordt de Donateursdag georganiseerd.

Uitnodigingen aan de donateurs worden in april verstuurd. In deze uitnodiging zal ook bekend worden gemaakt waar deze Donateursdag plaats zal vinden.

De redactie

Korenmolens De Zwaluw in Hasselt voor even zonder vleugels

Zaterdag, 25 februari was het dan zover, de molen werd stilgezet. Voor de laatste keer draaiden de 50 jaar oude wieken. Het stilleggen van de molen werd met gejuich ontvangen, het was immers de start van de heropbouw van de molen. De zeilen werden verwijderd opgevouwen en opgeruimd. Nog een keer de spil eruit gehaald. Op 9 maart zijn de beide stalen roeden en de wieken verwijderd met een hoogwerker, een spectaculair gezicht vooral het optillen van de 23 meter lange roede was heel bijzonder om te zien! Ook de lange spruit, een lange horizontale houten balk welke dwars door de kap loopt en de staartbalk zijn er uit gehaald. Het publiek keek ademloos toe bij dit spectaculaire gebeuren.

Mijlpaal

Een historische gebeurtenis; hier heeft heel Zwartewaterland het afgelopen jaar naar toegeleefd en nu is het dan zover. Aan de nieuwe wieken, die in de eerste week van juni worden geplaatst, is de afgelopen tijd hard gewerkt in de werkplaats bij Molenbouwer Vaags in Aalten. De Zwaluw heeft nu en krijgt ook weer een oud Hollands hekwerk. Het linker hekwerk loopt linksonder zichtbaar naar voren; men noemt dat de "Zeeg". Het lijkt op de fok van een zeilboot, hierdoor gaat de molen met minder wind toch draaien en heeft hij meer trekkracht zodat de molenaars beter kunnen malen. Niet alleen de wieken worden vervangen, ook de lange spruit en de staartbalk.

De stelling wordt gedeeltelijk vernieuwd en van nieuwe schoren voorzien. Het voegwerk van de onderbouw wordt tijdens de restauratie waar nodig hersteld.

Vleugellam

De Zwaluw zal voor even vleugellam zijn en achter de steigers verdwijnen om daarna in volle glorie weer tevoorschijn te komen. Het had zo anders kunnen zijn als we niet zo'n geweldig jaar achter de rug hadden met als hoogtepunt het winnen van de Bank Giro Loterij

Molenprijs en de subsidie van de provincie Overijssel. Maar ook de Dik voor Elkaar-prijs van Univé en de opbrengst van de fietstocht georganiseerd door de Rotary, de collecte van het Oranjefonds, de opbrengst van de collecte tijdens het Hasselter Euifeest en de financiële bijdrage van diverse fondsen hebben deze restauratie mogelijk gemaakt

Bliksemafleider

Nu die wieken eraf zijn, is er een tijdelijke bliksemafleider geplaatst; de molen blijft het hoogste punt in de omgeving!

Uiterlijk 1 juli moet de restauratie voltooid zijn zodat onze prachtige molen er met Hasselt weer trots bij staat!

Atty Gijsen

NATIONALE MOLENDAG

KOM IN DE MOLEN!

GRATIS
MOLENKLEURBOEKJE

13/14
MEI 2017

KIJK VOOR EEN MOLEN BIJ JOU IN DE BUURT OP MOLENS.NL

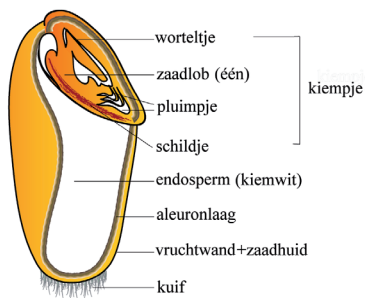

BankGiroLoterij
WIN MEER, BELEEF MEER

Spelt en andere graansoorten

In ons land zijn de meeste werkende korenmolens geschikt om graan te malen. Maar een korenmolen kan niet zonder maalgoed/graaan. Maar wat is graan? In dit stukje gaan we wat dieper in op graan en graansoorten.

Graan is een verzamelnaam voor de vruchten van eenzaadlobbige cultuurgewassen uit de familie van de grassen, die samen wereldwijd de belangrijkste voedingsbron voor de mens vormen. Graan wordt geteeld voor zijn eetbare bestanddelen. Een graankorrel bestaat grofweg uit 3 delen. Het omhulsel, het kiemplantje en een hoeveelheid bloem, dat nodig is om het kiemen van het plantje op de akker mogelijk te maken. Tijdens het maalproces worden alle bestanddelen intensief door elkaar gemengd. Wil men deze bestanddelen weer scheiden dan gebruikt men daarvoor een buil. Van het meel kan uitstekend brood worden gebakken.

De nomadisch levende volken in de prehistorie verzamelden al graankorrels van wilde grassen. Lang voor het begin van de jaartelling werden de planten in cultuur gebracht. De oorspronkelijke groeigebieden van gerst bevonden zich waarschijnlijk in de hooglanden van Ethiopië en het zuidoostelijk deel van Azië (Tibet, Nepal en China). Aangenomen wordt dat er meer dan 7000 jaar geleden al gerst werd gekweekt in het gebied tussen Syrië en Afghanistan. In Europa was gerst de

eerst gekweekte graansoort. Archeologische vondsten bij de resten van Zwitserse paalwoningen tonen aan dat de cultuur van gerst van 2000-3000 v Chr. stamt. Als voedsel was gerst tot in de middeleeuwen van groot belang. De gerstekorrels werden tot brij gekookt, maar er werden ook koeken en platte broden van bereid. Later werd gerst als voedselgewas bijna overal overvleugeld door tarwe.

Tarwe is in de loop van de tijd steeds verder veredeld, daarbij zijn soms goede eigenschappen verloren gegaan en om die reden zijn sommige, zelfs zeer oude rassen, weer sterk in opkomst. Hier volgen de belangrijkste:

Eenkoorn of Einkorn (*Triticum monococcum* L.)

Eenkoorn is waarschijnlijk het eerste gecultiveerde tarweras ter wereld en dankt zijn naam aan het feit dat de graankorrels apart op de aarspil zitten. Al in het stenen tijdperk was einkorn het hoofdvoedsel van de bewoners van wat nu Zuid Duitsland is. Lange tijd werd aangenomen dat einkorn, dat

zich verspreid had over streken met een gematigd klimaat in Europa, uitgestorven was. Einkorn werd in 1971 herontdekt in Frankrijk, waar het nog steeds op kleine schaal in de Zuidelijke Alpen verbouwd werd. Einkorn wordt sinds 1980 weer meer en meer biologisch geteeld voor natuurvoedingsproducten.

Emmer (*Triticum dicoccon* Schrank)

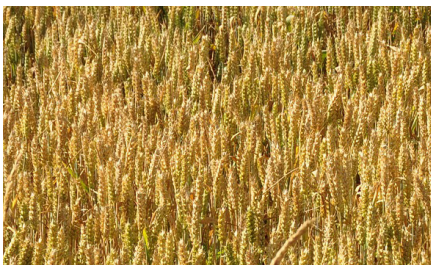
Emmer (tweekoorn) heeft de graankorrels per twee op de aarspil zitten. Emmer werd, waarschijnlijk al 10.000 jaar geleden, verbouwd rondom de Middellandse Zee. Emmer heeft zich in de loop der tijd verder in Afrika verspreid. 3000 jaar voor Christus bereikte het Ethiopië, waar nu, 5000 jaar later, nog 7 % van de totale graanproductie uit emmer bestaat. Behalve in Ethiopië is emmer in de loop der tijd steeds verder verdrongen door durum tarwe, de tarwesoort die vandaag de dag nog op grote schaal rondom de Middellandse Zee en in Afrika verbouwd wordt. Emmer verdween door

vrijwel dezelfde economische redenen als die waardoor de spelt tarwe in Europa het veld moest ruimen.

Spelt of Dinkel (*Triticum spelta*)

Spelt (dinkel in het Duits) is bekend vanaf 1700 voor Christus, het is een zeer oud Germaans tarwe-ras en ontstaan uit een kruising tussen emmer en eenkoorn. Tot 1930 werd in Nederland en vooral in Zuid Duitsland zelfs meer spelt dan tarwe verbouwd. Spelt levert eiwitrijk meel en bloem -tussen de 12 en 15%- met een hoog glutengehalte. Er is dan ook goed gerezen brood mee

te bakken dat een hartige, iets nootachtige smaak heeft. Het “nootachtige” aroma van spelt is lang populair geweest in Europa, waar het ook

bekend is als: “Farro” (Italië) en “Dinkel” (Duitsland). In de tijden van het Romeinse rijk was het “Farrum”, en de oorsprong kan terug worden gevoerd tot het vroege Mesopotamië. Spelt (*Triticum spelta*) is een oude en verre neef van de moderne tarwe (*Triticum aestivum*). Spelt is één van oudste van gecultiveerde granen, slechts Emmer en Elkorin zijn hier aan voorafgegaan.

Kamut (*Triticum turanicum*)

Kamut is een zeer oud tarwe ras uit Egypte, waarvan het sterke vermoeden bestaat dat het nauw verwant is aan durum tarwe. Het verhaal gaat dat gedurende de tweede wereldoorlog een Amerikaanse piloot een handvol graan ontvreemd heeft uit een stenen doos in een tombe in de buurt van Dashare in Egypte. De piloot gaf 36 korrels aan een vriend, die ze opstuurde naar zijn vader, een graanboer in Montana.VS. Die nam zonder meer aan dat de grote graankorrels echt uit een Egyptische graftombe kwamen, plantte het graan en bracht de opbrengst op de plaatselijke markt als King Tut's wheat (Koning Tut's tarwe). Het ‘nieuw’ was er echter snel af en het oude graan werd al gauw weer vergeten. In 1977 legde T. Mark Quin, een andere graanboer uit Montana, de hand op een hoeveelheid overgebleven King Tut's wheat. Samen met zijn zoon Bob, een natuurwetenschap- per en bioloog onderken-

de T. Mark Quin al snel de waarde van het bijzondere graan. Ze besteedden tien jaar aan het verbouwen, selecteren en propageren van ‘het graan met de grote kromme korrel’ en gaven het ook de naam Kamut een oude Egyptische naam voor tarwe. Egyptologen claimen dat de betekenis van kamut ‘ziel van de aarde’ is.

De Quin's richtten de handelsonderneming Kamut International, Ltd. op en registreerden Kamut als handelsmerk. In 1990 werd de graansoort kamut ook nog door het USDA erkend als een beschermde variëteit, met als officiële naam QK -77. Uit onderzoek blijkt dat de oorsprong van dit type graan ligt in de vruchtbare vallei die zich uitstrekt rond de rivieren de Tigris en de Eufraat in het vroegere Mesopotamië (Mesopotamië betekent -Tweestromenland). Dit gebied ligt nu in Syrië, Turkije en Irak. Het graan wordt er nog steeds klein-schalig en zonder mooie handelsnaam verbouwd.

Durum (*Triticum durum*)

Durum tarwe is de 'hardste' tarwe-soort ter wereld en werd al eeuwen voordat onze jaartelling begon in de landen rondom de Middellandse Zee verbouwd. De platte vloerbroden zoals bijvoorbeeld foccacia, naan, pizza en

de pita broodjes die overal rondom de Middellandse zee gebakken worden vinden hun oorsprong in de bakeigenschappen van durum tarwe. Door het te hoge glutengehalte is het meel en de bloem van durum tarwe (ongemengd) niet geschikt om gerezen brood van te maken. Omdat het in het warme klimaat moeilijk was om graan en meel lange tijd te bewaren, zijn aangepast aan de omstandigheden, verschillende technieken ontwikkeld om de houdbaarheid te vergroten. In het droge klimaat van het Midden Oosten werd de durum tarwe (grof, middel of fijn)

gebroken vervolgens gekookt en daarna op de platte daken gedroogd. Het product is bulghur ook wel boergoel, of bulgur genoemd.

In het minder droge klimaat van Noord Afrika werden om te bewaren van fijn griesmeel met iets zout water (van durum tarwe) met de hand pieteputerig kleine meelbolletjes gemaakt –de couscous – dit is nu fabriekswerk. In Italië werd eerst thuis en later in fabrieken van fijn griesmeel (van durum tarwe) pasta gemaakt.

Dit fijne griesmeel heet in Italië Farina de semola di grano duro. Na drogen is de pasta mits droog bewaard lang houdbaar.

Graan, brood en brij

Van de graansoorten die in de eerste eeuwen van de jaartelling in onze streken werden verbouwd – eenkoorn, emmer, spelt, gerst, haver – was niet zo gemakkelijk brood te maken. Ze werden daarom vooral verwerkt in pap en brij. Geschikter voor de broodbereiding waren rogge en tarwe die in de 14de eeuw in cultuur werden genomen. Gevolg was dat het eten van brood toenam, al bleef het nog lange tijd een tamelijke luxe. Tarwe werd alleen verbouwd in Zeeland en op de

Zuid-Hollandse eilanden. In de rest van Nederland stond vooral rogge op de akkers.

De grens tussen rogge- en tarwebrood lag dan ook in het zuiden van Zuid-Holland. In het noorden aten alleen de rijken tarwebrood. Voor de armen was zelfs rogge te kostbaar. Zij waren meestal aangewezen op haverbrood. Al in de Middeleeuwen waren er broederschappen en andere weldoeners die één of meer keer per jaar brood uitdeelden aan de armen.

Mocht Uw interesse als molenaar zijn gewekt na het lezen van dit artikel dan is het misschien een goed idee om een cursus te volgen als ambachtelijk korenmolenaar bij het AKG. In onze provincie zijn diverse molens aangesloten bij het AKG. Voor nadere informatie wat het AKG zoal doet en voor staat Verwijs ik graag naar hun website:

www.molenaarsgilde.nl

Hans Hakvoort

Tom Temming nieuwe Molenconsulent bij de SOM

'RESTAURATIE IS MIJN GROTE PASSIE'

Restauratie is zijn grootste passie en nu Tom Temming (39) dit voorjaar door 't Oversticht- zijn werkgever- als molenconsulent bij de Stichting de Overijsselse Molen (SOM) is gedetacheerd valt hij met de neus in de boter. Molens moeten allemaal vroeg of laat- ook ondanks goed onderhoud- steeds weer gerestaureerd worden en het SOM- bestuur is blij bij haar ondersteunende taak een beroep te kunnen doen op Temming. De nieuwe medewerker heeft zijn roots in het Twentse Rietmolen maar woont inmiddels al jaren over de grens in het Gelderse Zetten. De passie voor restauratie zat er al vroeg in.

'Toen ik een jaar of twaalf was hielp ik al mee op de bouwplaats en toen ik 16 was zat ik al bovenop de kerktoeren te helpen. Ik heb mij zodoende niet alleen de theorie eigen gemaakt maar ook de praktijk. Ik stond zoals ze dat zeggen met de poten in de modder. Of het nu om loodgieterswerk ging of leidekken, ik pakte het allemaal aan.'

Die praktijkervaring deed Tom onder meer op bij verschillende stageplekken zoals in Haaksbergen. De theorie scherpte hij verder aan de MTS in Hengelo *'maar uiteindelijk moet je het allemaal in de praktijk leren en ontdekken dat het je passie is'*. Na eerst nog een tijdje bij een restauratie- architect te hebben rond gesnuffeld kwam hij in Steenderen bij de firma Bouwman in dienst. Die liet hem eerst een jaar lang met de hand tekenen. De computer was taboe. Vijftien jaar lang bleef hij daar en leerde alle in's en out's van het restauratiewerk. Vervolgens kwam hij via-via bij 't Oversticht terecht, eerst op proef en toen daar van beide kanten een positief gevoel bij ontstond volgde een vaste aanstelling.

'Ik wil full time met monumenten bezig zijn en zit daar helemaal op mijn plek en dat ik nu een deel van mijn tijd als molenconsulent bij de SOM wordt gedetacheerd zie ik als een extra uitdaging. Ik moet mij nu eerst inwerken en vertrouwd raken met de materie. Ik heb inmiddels al een aantal goede gesprekken gevoerd en kennis gemaakt met het veld. Ook wil ik alle molens en de bijhorende informatie leren kennen.'

Temming wil in de nabije toekomst ook met gemeentebesturen in gesprek en het daarbij met name over de biotoop voor molens hebben want zijn nogal wat veranderingen op komst. Hij heeft inmiddels al vast kunnen stellen dat onderhoud en restauratie niet op elkaar aansluiten en dat daar een leemte tussen bestaat die hoognodig moet worden opgevuld. In overleg met provincie en rijk moet het mogelijk zijn een tussenvorm te ontwikkelen.

'Het probleem is dat niet wordt aangegeven waar onderhoud eindigt en waar restauratie begint met als gevolg dat er steeds weer discussie ontstaat als er wat aan een molen gedaan moet worden. Daar heeft iedereen dan een mening over zodat er veel kostbare tijd verloren gaat.'

Hoewel nog maar pas in het molenwereldje geland wordt hij met nog een ander zwaar wegend – letterlijk en figuurlijk- discussiepunt geconfronteerd. Het gaat daarbij om iets wezenlijks bij molens: de roeden. Er gaan stemmen op om deze voortaan niet meer uit een maar uit twee aan elkaar geklonken helften te laten bestaan. Voor verhoging van de duurzaamheid is berekend dat een zinkbad daar een behoorlijke bijdrage in kan leveren. Probleem is alleen dat er geen bakken zijn waar je een roede van 12 – 15 meter in een keer in kunt onderdompelen. Een halve kan dat wel. Het is echter maar de vraag of zo'n roede daadwerkelijk langer mee gaat, want de beide delen worden in de voorlopige plannen koud op elkaar met bouten verbonden. Gezien de enorme krachten die geregeld op de roeden worden uitgeoefend is het maar zeer de vraag of zo'n koude verbinding langdurig stand kan houden.

'Ik heb daar zo mijn twijfels over. Gelukkig verkeer ik nu door mijn detachering in de omstandigheid dat ik mijn bijdrage in die discussie kan leveren. En dat doe ik met passie!'

Peter van der Molen

“Strijder voor Molens”

Elke twee jaar rijkt Stichting de Overijsselse Molen een prijs uit aan een persoon/organisatie welke veel heeft betekend voor de Overijsselse molens.

Tijdens de **Donateursdag op 9 mei** wordt het bijbehorende molentje uitgereikt aan de door de jury verkozen persoon/organisatie.

Voordracht(en) te doen via
info@molensinoverijssel.nl of
r.roose@daxis.nl

Restaurant Watermolen Bels

Gelegen midden in het dal van de Mosbeek proef je de sfeer van vervlogen tijden

- * Sfeervol ouderwets Twents restaurant.
- * Ruim terras in mooi begroeide tuin.
- * Houten speeltuin
- * Vele plattelandsspecialiteiten en arrangementen
- * 100 soorten Pannenkoeken
- * á la carte dineren
- * s' Winters heerlijke boerenkool maaltijden.
- * Bruiloften en partijen tot 100 pers.

Een droomlocatie voor een onvergetelijke bruiloft

Restaurant Watermolen Bels is gelegen in het prachtige natuurgebied Het Dal van de mosbeek. Trouwen in een landelijke omgeving buiten in de sfeervolle boerentuin met uitzicht op de mosbeek of u kunt de huwelijksceremonie laten plaatsvinden in de karakteristieke Theeschenkerij en Oale Dell.

Een onvergetelijk huwelijksfeest in Twentse sfeer. Ook beschikken wij over tal van mogelijkheden voor uw bedrijfsfeest. Schotse highlandgames, paardemennen, moordtochten en diverse andere activiteiten .

Bergweg 9 7663 TB Mander

Tel: 0541 - 680213 ~ Fax: 0541-680299 ~ www.watermolenbels.nl

MOLENSTEENMAKERIJ

**HANS
TITULAER**

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaalstenen als ook blauwe basaltlavamaalstenen.

Tevens wrijfstenen, kweernen (romeins model)
demonstratiestenen (doorsnede: 10, 15 of 20 cm.)
en huishoudmolens.

Zeer snel en vakkundig scherpen van uw molenstenen en
maaltechnische adviezen.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland

Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57

GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Koning
Molenzeylen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzeylen.nl

**Doe méér voor
MOLENS**

molenfonds.nl

De Grafelijke korenmolen

In Overijssel staan meerdere type molens. De meesten zijn molens met vaste romp en draaibare/kruibare kap. Ook de Standaard molen is hier bekend en ook 9 watergedreven molens mogen we tellen onder de 67 molens in de provincie.

Wat wij in onze provincie niet vinden is de Torenmolen. De bekendste torenmolen is die van Zeddam. Omdat deze oudste molen van Nederland kortgeleden nieuwe wieken heeft gekregen vinden wij het de moeite waard hier eens aandacht aan te schenken.

De torenmolen van Zeddam behoort tot de bezittingen van huis Bergh. De heren van Bergh, de eigenaren van het kasteel en de molens te Berghen bij 3 andere plaatsen in Gelderland, hadden het wind-en maalrecht op hun

grondgebied. Dit hield in dat zij alleen molens mochten bouwen en dat de boeren in hun gebied verplicht waren hun graan hier te laten malen. Dit werd dan ook wel een Dwangmolen genoemd. Het bouwjaar van de molen is niet exact bekend maar deze moet voor 1451 liggen.

De molen is een zgn. Binnenkruier hetgeen op een zeer ingenieuze manier wordt gedaan. In 1871 was er al een Engels kruiwerk geplaatst met hou-

ten rollenwagens. Rond 1940 werden deze vervangen voor metalen exemplaren. In 1990 zijn de te kleine rollen in de wagens vervangen voor grotere rollen met flenzen om de molen makkelijker te kunnen kruien.

Ook de constructie van de bovenas is bijzonder. In 1888 brak de uit 1875 daterende dikke houten as. Ergens werd een 'Enthoven' ijzeren as gekocht. Het resterende deel van de houten as werd over de lengte doorgezaagd en uitgeholt, waarin de ijzeren as werd geplaatst en vastgezet. Hierdoor lijkt het alsof de molen nog een houten bovenas heeft. De restauraties door de jaren zijn met zorg en terughoudend uitgevoerd zodat in de molen de oude sfeer goed bewaard is gebleven.

Ruud Roose

Vrouw Haverkamp door de molen (in)gehaald als burgemeester

Als je als gemeente voor het eerst een vrouwelijke burgemeester krijgt en daarmee meteen een nieuw jaar in kunt dan wil je daar wel wat extra aandacht aan besteden. Vraag is alleen: hoe? In Tubbergen wisten ze daar wel raad mee. Gewoon een oude traditie in ere herstellen, een traditie die in het oude Twente als 'meuten' bekend staat maar waar de nieuwe burgemeester- mevrouw Haverkamp- nog nooit van te hebben gehoord. Zij onderging het allemaal met een opgewekte lach en de kwalificatie: 'Wat leuk'. Een kwalificatie die zij bij elke handeling rond haar installatie zou herhalen.

Met het 'meuten' werd zij geconfronteerd toen zij- komend vanuit haar woonplaats Overdinkel- in een historische autobus met de veelzeggende bestemmings- aanduiding Arc de Triomphe de gemeentegrens van Tubbergen bij molen De Vier Winden in Reutum passeerde en daar onder meer werd tegengehouden door de drie wethouders

die de weg versperden met een balk die zij tussen zich in droegen. Met enige verbazing hoorde zij de toelichting- in dialect- aan alvorens het glas kon (moest) worden geheven met loco- burgemeester Tom Vleerbos. Op de achtergrond draaiden de versierde wiken van de molen vrolijk hun rondjes. In het ruisen van de wiken leek het of Bennie Jolink ook nog een duit in het zakje wilde doen door 'Vrouw Haverkamp' zachtjes toe te zingen.

Tubbergen kent negen kerkdorpen en het was vroeger de gewoonte dat wanneer een jongen uit een van die dorpen ging 'vrijen' met 'n wichken' uit een ander dorp hij eerst bij het passeren van de dorpsgrens een borrel moest schenken aan bijvoorbeeld de vrienden van de aanstaande bruid. Die 'borrel' bestond dan gewoonlijk uit een streekeigen kruidenbitter.

Met het 'meuten' was het inwijdingsritueel nog niet teneinde, want het gezelschap

bracht vervolgens een bezoek aan de molen waar zij door oud SOM- bestuurslid Henk van der Aa werden verwelkomd. Hij zette uiteen dat mevrouw Haverkamp burgemeester is geworden van de meest molenrijke gemeente van Overijssel en gaf een korte toelichting bij de zeven molens alvorens de groep de trap beklom naar de stelling waar de molenaar nog een uitleg gaf over de werking van een aantal onderdelen van de molen, zoals het kruien en luien. Na deze 'klap van de molen' met een brede lach te hebben geïncasseerd kon de aanstaande burgemeester uiteindelijk door reizen naar het gemeentehuis van Tubbergen om daar onder grote belangstelling door Commissaris der Koning Ank Bijleveld officieel te worden geïnstalleerd als de eerste vrouwelijke burgemeester van Tubbergen die voorheen actief was als stadsdeelmanager in Enschede-Noord.

Peter van der Molen

STICHTING DE OVERIJSSELSE MOLEN

P. van der Vinne
Voorzitter

Vasserdijk 18
7664 VH Manderveen
tel. 0546-681257
pieter@akkerbouwbedrijfvandervinne.nl

A. Boukes
Secretaris

Krulmate 13
8014 KE Zwolle
tel. 038-4652860
a.boukes@home.nl

R.J. Roose
Penning-
meester

Jan Schamhartstraat 85
8121 PA Olst
tel. 0570-562497
r.roose@daxis.nl

H. van der Aa
Bestuurslid

Hobergenstraat 73
7665 AD Albergen
tel. 0546-441507
hjdada@hetnet.nl

J.H. Kuiper
Bestuurslid

Stokersdorpweg 24
7532 PT Enschede
tel. 0534 - 610710
kuiper.jh@hetnet.nl

E. Ekker
Bestuurslid

Porporastraat 80
8031 HS Zwolle
tel. 038-8509287
eelco@ekkerbouwenmonumentenadvies.nl

C. de Regt
Bestuurslid

Molendijk 39
7591 PT Denekamp
tel. 0541 - 294 202
info@rodewangen.nu

G. Kleinjan
Bestuurslid

Meersendijk 34
7683 PD Den Ham
Tel: 0546 672762

Website van de stichting en contact

R. Roose (Webmaster)
www.molensinoverijssel.nl
info@molensinoverijssel.nl

Molenboeken winkel

J. Poot
Zilverschoon 23
8265 HD Kampen
tel. 038-3315638
sjpoot@solcon.nl

Gilde van Vrijwillige Molenaars

E. Blenke (Secretaris)
Erve Stroomboer 72
7623 JB Borne
tel. 074 - 8500346
molenaarsinoverijssel@molenfotos.nl

Vereniging De Hollandse Molen

Zeeburgerdijk 139
1095 AA Amsterdam
tel. 020-6238703

Werkgroep Overijsselse molendag

Dick ter Harmsel
dterharmel@home.nl

R. Roose
r.roose@daxis.nl

Wiek en Rad redactie en vormgeving

Ben Scherjon
Marian Stobbe
Hindeloopenstraat 1
8304 JG Emmeloord
06 - 54265665
06 - 12667813
wiekenrad@gmail.com

Molen Nicola in Schleswig (D)

Aandacht voor het ambacht

Molenbouwbedrijf Groot Wesseldijk bouwt, restaureert en onderhoudt authentieke wind- en watermolens. De ervaren molenbouwers combineren traditionele bouwmethoden met moderne technieken om eeuwenoude molens te behouden voor komende generaties.

*Deskundig,
dichtbij en
met oog voor
kwaliteit*

MOLENMAKERIJ

Kwinkweerd 6a
7241 CW Lochem (Gld)
Telefoon: 088 - 909 55 44
info@grootwesseldijk.nl

**Groot
Wesseldijk**

Molenmakerij
GrootWesseldijk

Bouwt, restaureert en onderhoudt wind- en watermolens